

jelentését is hordozhatta. A *culture* mint önmagában megálló főnév bonyolult tüköri története persze ez utóbbi fejleménynek köszönhetően vette kezdetét. A változás folyamata mégis oly összetett volt, a láppangó jelenségek pedig néha oly közel estek egymáshoz, hogy e kezdet nem köthető pontos dátumhoz. A *culture* mint egy elvont fogymatot vagy annak eredményét jelölő önálló főnév a 18. század vége előtt nem igazán fontos és a 19. század közepéig nem is gyakori. E fejlődés korai szakaszai azonban korántsem váratlanul következtek be. Erdékes, ahogyan Milton *él-e szóval*. A *szabad közletség megapításának nyilvánvaló és könnyű módja* című tanulmányának másod- dik, átdolgozott kiadásában (1660): „sokkal több tudás, csiszoltságot és, igen, vallásosá- got elterjeszteni az ország minden szegletében, egyenletesebben adva tovább a kormány- zás és a kultúra termézetes hevet (the natural heat of Government and Culture) még a legávolabbi, most benn és elhanyagoltan élő részekbe”. Itt mintha még mindig élne a metaforikus értelem („termézetes hő”), és a csiszoltság (*cityly*, vö. *civilization*) szerepel ott, ahol a 19. század már kultúrát mondott volna. A „kormányzás és kultúra” azonban akár a modern értelemben is felfogható, hiszen az egész gondolatmenet és hangvétele azt sugallja, hogy Milton általános társadalmi folyamatról szól. Ebben az esetben a jelentés- változás új szakaszával van itt dolgunk. A 18. századi Angliában ez az általános folyamat határozott osztályjellegűt öltött, bár erre inkább a *cultivation*, illetve a *cultivated* (művelt- ség, illetve művelt) szót használták. Killala püspöke 1730-ban Mrs Claytonhoz írt levelében (idezi Plum, *England in the Eighteenth Century* c. könyvében) azonban világosan ilyen értelemben használja a szót: „az előkelet születésük és a műveltek (persons of birth and culture) nem szokták az Egyháznak számi gyermekeiket”. Akenside a „sem püspöki méltóság, sem kultúra nem adhat” (nor purple state nor culture can bestow) fordulattal el- (*Pleasures of Imagination*, 1744). Majd Wordsworth: „ahol a kultúra kellémét (grace of culture) egyáltalán nem ismerik” (1805), s végül Jane Austen is: „a fegyelmézettség és a

Világos tehát, hogy az angol *culture* már az elött modern jelentése felé haladt, hogy a 18-19. század fordulójának új társadalmi és szellemi mozgalma ranyomta volna bélyegét. Ahhoz azonban, hogy fejlődését e mozgalmon belül nyomon követhessük, szemügyre kell vennünk a más nyelvekben, különösen a németben végbement fejleményeket is.

A franciában ugyanúgy, mint a korai angol szóhasználatban, a 18. századig a *culture* szót mindig kiegészítette valamilyen nyelvtani alakzat, amely a művelés tárgyát jelölte. Önálló főnéként csak a 18. század közepéig kezdve, tehát jóval szörványos angol előfordulásai után szerepelt. A *civilisation* is a 18. század közepén tűnt föl önálló fontos ként, s attól kezdve igen bonyolult kapcsolatot fizte a *culture* szóhoz. Ekkor fontos elemény követekezett be: a német átvette a szót a franciából (írasmódja előbb *Cultur*, majd a 19. századtól *Kultur*). Előszörban még mindig a civilizáció szinonimájaként használták: *egyszer* a „civilizáltta” vagy „műveltte” valas általános folyamatainak elvont értelmében, *masztr* azzal a jelentéssel, amellyel a felvilágosodás történései a 18. században írt *szöve* egyetem történeti munkákban civilizációról beszéltek.

A szóhasználat döntően megváltozott Herderrel. *Eszmek az emberiség történének* *hozójáról* című, befejezetlen művében (1784-1791) írja a *Culture* szóról: „semmi sem *nyira* meghatározatlan, mint e szó, és semmi sem megtevesztőbb annál, mint amikor *minden* nemzetre és minden korszakra alkalmazzák.” Erősen bírálta az egyetem történeti munkák azon fitevését, hogy a „civilizáció” avagy a „kultúra” mint az emberiség történeti fejlődése – mai kifejezéssel élve – egyenes vonali folyamat volna, amely a 18. századi

University Press.
 történeti munkák
 minden nemzetre és minden korszakra alkalmazzák.
 Erősen bírálta az egyetem történeti
 nyira meghatározatlan, mint e szó, és semmi sem megtevesztőbb annál, mint amikor
 hozójáról című, befejezetlen művében (1784-1791) írja a Culture szóról: „semmi sem
 szöve egyetem történeti munkákban civilizációról beszéltek.
 A szóhasználat döntően megváltozott Herderrel. Eszmek az emberiség történének
 hozójáról című, befejezetlen művében (1784-1791) írja a Culture szóról: „semmi sem
 nyira meghatározatlan, mint e szó, és semmi sem megtevesztőbb annál, mint amikor
 minden nemzetre és minden korszakra alkalmazzák.” Erősen bírálta az egyetem történeti
 munkák azon fitevését, hogy a „civilizáció” avagy a „kultúra” mint az emberiség történeti
 fejlődése – mai kifejezéssel élve – egyenes vonali folyamat volna, amely a 18. századi

európai kultúrában már el is érkezett csúcspontjához. Sőt szembefordult azzal, amit a földgolyó minden pontja európai leigázásának, alávetésének tartott: „Emberek, akik a földgolyó minden szegletében az idők folyamán elpusztultak, ti nem azért eltertek, hogy hivatásokkal táplálják a földet, hogy az idők végzetlen utódaitokat az európai kultúra boldogítsa. A felsőbbrendű európai kultúrának már a gondolata is durván sérti a Természet felségét.” Herder döntő újítást vezetett be, amikor annak szükségességét hangsúlyozta, hogy „kultúrákról” kell beszélünk, a különféle nemzetek és korszakok sajátos és változó kultúrájáról, sőt egy-egy nemzetben belül a különböző gazdasági és társadalmi csoportok sajátos és változó kultúrájáról is. Ezt az értelmezést azután az ortodox és walkodó „civilizációval” szembehelyezkedő romantikus mozgalom képviselői népszerűsítették. Először a nemzeti és a hagyományos kultúrák, köztük egy új fogalom, a népi kultúra előtérbe kerülését segítették. Később a kultúra nevében támadtak az új, akkoriban kibontakozó civilizáció „gépész” jellegét, mind elvont racionalizmusát, mind pedig az akkori ipari fejlődés „embertelenségét”. A szó eszközüli szolgált az „emberi” és az „anyagi” fejlődés megkülönböztetéséhez. Politikai tekintetben – mint akkoriban annyi minden – radikálisizmus és reakció között ingadozott, illetve a jeleni társadalmi változások zűrzavarában e kétféle elemet ötvözte. (Meg kell jegyeznünk, bár ezzel csak fokoztuk a ténylegesen megfélemlítő bonyodalmat, hogy ezt a megkülönböztetést, főként az „anyagi” és a „szellemi” fejlődés megkülönböztetését, Humboldt és mások a két fogalmat fölcsereltve fejezték ki: a kultúra jelentette az anyagit, a civilizáció pedig a szellemit. Ez a szóhasznalat egészen 1900-ig élt, noha az ellenlétés értelmi megkülönböztetés volt az uralkodó.)

Ugyanakkor Németországban az 1840-es évektől kezdve a *Kultur* sok tekintetben ahhoz hasonló értelemben szerepel, ahogyan a 18. századi egyetemes történeírásban a civilizáció fogalma. A döntő fordulatot G. F. Klemm *Allgemeine Kulturgeschichte der Menschheit* című munkája (1843–1852) képviseli, amelyben az ember fejlődését a vadászfől a megszelídülésen át a szabadságraig követte nyomon. Noha Morgan amerikai antropológus hasonló szakaszokat látva fel „ősi társadalomról” beszél, amely a „civilizációban” ér tetőfokára, Klemm szóhasználatát őrződött meg, és közvetlen követőre talált az angol Tylor *Primitive Culture* című művében (1870). A modern társadalomtudományokban uralkodó értelmezés ebben a hivatkozási láncban leli eredetét.)

Igy már felismerhetők a szó modern fejlődésének és modern használatának sokrétűségét. Könyvtárszerrel felismerhetjük azt a jelenséget, amely valamilyen anyagi folyamatnak a szó szoros értelmében veit folytonosságán alapul, mint például a mai „cukorépa-kultúra” szösszetételben, vagy az 1880-as évek óta használatos bakteriológiai szakszóban, a „bakteriumkultúra” kifejezésben. Ha az anyagi jellegű jelöltekről elemeztünk, a szó használatának még akkor is legáltalább három elő, általános kategóriáját kell megkülönböztetnünk. Kezdenek a forrásait már taglaljuk: (1) önálló, elvont főnév, amely a 18. század óta a szellemi, lelki és esztétikai fejlődés általános folyamatait írja le; (2) önálló főnév Herder és Klemm óta, amely mind általános, mind egyedi értelemben egy-egy nép, korszak, csoport vagy általában az emberiség sajátos elemődjait jelöli; (3) önálló, elvont főnév, amely a szellemi és külvilági használatát: kultúrán rendszertint zentét, iradalmat, festészetet, utóbbi ma a legelterjedtebb használatát: kultúrán rendszertint zentét, iradalmat, festészetet, szobrászatot és filmet értünk. A Kulturális Minisztérium elnevezés ezekre a sajátos tevékenységekre utal, melyekhez néha még a filozófia, a történeírás és a tudomány is társul. Ez a (3) szóhasználat viszonylag új keletű. Kezdetét azért is nehéz pontosan megjelölni, mert eredetét tekintve az (1) jelentés alkalmazott formája: a szellemi, lelki és esztétikai

fejlődés általános folyamatainak gondolatát alkalmazták, majd tenylegesen átvitték az ezt a fejlődést megjelölt és fenntartó művekre és tevékenységekre. Ez a jellemény azonban a korábbi folyamatajelenésre is visszavezethető; Millar például "a szépművészetek haladó a kulturájáról" (*progressive culture of fine arts*) beszél (1) és a (3) jelentés még mindig megjelölésen közel áll egymáshoz, és néha sajátos, benső okokkal fogva el sem különíthető, miként Matthew Arnoldnál (*Culture and Anarchy*, 1867); a (2) jelentést viszont egyértelműen Tylor honosította meg Klemmet követte (*Primitive Culture*, 1870). A (3) jelentés az angolban döntően a 19. század végén és 20. elején fejlődött ki.

A szó ezen bonyolult és máig tartó története láttán többen hajlamosak kiemelni egyetlen "igaz", "helyes" vagy "tudományos" jelentést, illetve a többi mint pontatlant vagy zavarosat. Még Kroeber és Kluckhohn *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions* című, egyébként nagyszertű munkájában is felfedezhető az igekezzelet, hogy gyakorlatilag az észak-amerikai antropológia szöhasznalatai tekintések normának. Világos, hogy egy tudományágon belül a fogalmak használatait tisztázni kell. Csakhogy általában épp a jelentések skálája és átvedési jelentőségjeljések. Az összetett jelentés összetett okfejtés jellez az általános emberi fejlődés és valamely sajátos elemód viszonyáról, illetve a mesterségek és a szellem alkotásainak és tevékenységeinek velük való kapcsolatairól. Különösen érdekes, hogy "a kultúra" és az "egy kultúra" a régezzében és a kulturális antropológiában az *anyagi* értelmezésre, a történelemben és a kulturakutatásban viszont elsősorban a jelölő vagy szimbolikus rendszerekre vonatkozik. Ez gyakran összezavarja, de még inkább elfedi az "anyagi" és a "szimbolikus" értelmes közti viszonyokat firtató központi kérdést. Újában az a felfogás nyert hangot (a magam *Culture* című tanulmányában is), hogy e kettőt nem szembeállítani kell, hanem összefüggésükkel kell bémutatni. Az érteleme összetett jeltegek között vannak egymással szögösen ellentetes és egymást részben fedő álláspontok is – és természetesen számos megoldatlan kérdés és zavaros válság. Ezeket a fejtegetéseket és kérdéseket azonban aligha oldhatjuk meg a valóóság szöhasznalat sokrétűségének egyszerűsítésével. Ez vonatkozik más nyelvekre is, amelyekben és szöhasznalata vált megszokottá a német, a skandináv és a szlav nyelvekben, ugyanezt viszont egyértelműen háttérbe szorítja az olaszban és a franciában a művészet és a tudományajelenéstáralma és az emberi fejlődés általános folyamataira vonatkozó jelentés.

Az érteleme és a jelentések sokfélesége és összetettsége a különböző nyelvekben, illetve egy nyelven belül a szellemi álláspontok különbözőségeit, olykor tisztázatlanságot és szöleges keveredéseit jelzi. A különböző faján változatokhoz szűkségképpen e sokrétű szó által jelölt tevékenységek, viszonyok és folyamatok elterő megjelölése kapcsolódik. Ez nem maga a szó bonyolult, hanem azok a problémák, amelyekre használatainak elmozdításai hívják fel a figyelmet.

Még kell még említenünk néhány kapcsolódó vagy szarmazékos szót. A 17. század a *Civilization* (műveltség) és a *cultivated* (művelt) jelentését is metafizikusan kitejtésztette a *civilized* fogalommal, a társadalomokra vagy népekre, Ez a két szó különös jelentőségű volt a 18. században. A 19. század elején klasszikusnak számító formában meg Coleridge kultúra és civilizáció megkülönböztetést (1830): "műveltség (*civilization*) és civilizáció örök különbsége és alkalmi ellentete". A *cultivation* főnév *culten* az értelemben már ritkán fordul elő, de még mindig gyakori a melléknévi forma, különösen az illetmel és az izléssel kapcsolatosan. Az 1870-es években tűnt föl fontos

melléknevi formaként a *cultural* (kulturális), amely az 1890-es évekre bevette vált. A szó modern jelentésében csak akkor használható, ha már közismert a művészi, szellemi vagy antropológiai értelemmel felruházott önálló főnév. Az angolnyelvű vitára még visszaható a 19. század végén és a 20. század elején új erőre kapott, amikor összekapcsolódott az esztétával és az esztétikussal szemben érteni, nem kevésbé erős ellenszenvvel. Az ellen-értesben szerepet játszott a szónak az osztálykülönbségeket hangsúlyozó jellege is: ezt fejezi ki a szó finomkodó kiejtését majmoló *culchah* szókala. Az első világháború alatt és után ezt az ellenséges értelet táplálta a *Kultur*-propagandaival kapcsolatos németellenesség is. Maradandónak bizonyult az ellenséges magva, amit a mai amerikai *culture* (*„kulturkéselyű”*, a. m. kultúrznob) is jelez. Jellemző, hogy az ellenséges, az ámeneti nemtelles asszociációkat lezárta, csaknem mindig a magasabb rendű tudásigényekkel (az entellektuákkal), illetve a „magasművészet” mint *kultura* és a népszerű művészet, illetve szórakozás megkülönböztetésével kapcsolatos. Így valószínű társadalmotörténetről, illetve társadalmi és kulturális fejlődés egyik rendkívül nehéz és zűzavaros szakaszáról tanúskodik. Érdekes, hogy a „kultura” és a „kulturális” társadalmi és antropológiai használat, valamint az olyan kifejezések, mint a „szubkultura” (egy kisebb, elkülönülő csoport kultúrája), megkerültek vagy kifejezetten csökkentelek – néhány területen, főképpen a népszerű szórakoztatási kivételével – az ellenséges, illetve a vele járó feszélyezettséget és zavart. Az újított kulturáliszmus (*culturalism*) mint a struktúra-izmus módszerrel ellentétben a társadalomlemez területén, sok tekintetben megörökölte a régi nehézségeket, és az ellenségeset sem kerülti mindig el.

A kultúra meghatározásának három alafajta van. Az első az „eszményi” meghatározás, amely a kultúrát – bizonyos abszolút vagy egyetemes értékek szempontjából – az emberi tökéletesedés állapotának vagy folyamatainak tekinti. E meghatározás alapján a kultúra elemzése lényegében azokat az értékeket igyekszik felfedezni az emberek életében és műveiben, amelyek feltehetően időlen rendet alkotnak vagy folyamatosan az egyetemes emberi létezésre vonatkoznak. A második a „dokumentumként” való meghatározás, amely szerint a kultúra az értelem vagy a képzelet mindazon műveinek összessége, amelyek részletesen rögzítik az emberi gondolatokat és tapasztalatokat. Ebből a meghatározásból kiindulva a kultúra elemzése kritikai tevékenység, a gondolatok és a tapasztalatok természetének, valamint megfogalmazásuk nyelvének, formáinak és konvencióinak a leírása és értékelése. A kritika igen széles skálát ölel fel: hasonlíthat az „eszményi” elemzésre, ha a „világ legnagyobbat” gondolatait és írásait” kívánja felfedezni; lehet olyan folyamattal, amelyben a figyelem, bár nem feledkezik meg a hagyományról, a vizsgált műre összpontosul (minthogy ennek magyarázatait és értékelését tekinti fő céljakként); és végül lehet olyan történeti kritika, amely az elemzett műveket összefüggésbe próbálja hozni azzal a hagyománnyal és társadalommal, amelyben keletkeztek. Végül a harmadik, a „társadalmi” meghatározás értelmében sajátos életmód, amely bizonyos jelentéseket és értékeket fejez ki – nemcsak a művészetben és a tudományban, hanem az intézményekben és a mindennapi viselkedésben is. Ebből a meghatározásból kiindulva a kultúra elemzése megvilágítja az adott életmód, az adott kultúra kimondott és kimondatlan jelentéseit és értékeit. Helyet kap benne a már említett történeti kritika is, amely az adott hagyománnyal és társadalommal kapcsolja össze az értelem és a képzelet meghatározás híveit nem is sorolnánk a „kultúrához”: a természetes szervezetre, a családszervezetre, a társadalmi viszonyokat kifejező vagy irányító intézmények szervezetre, a társadalom tagjainak jellegzetes érintkezési formáira. Ez az elemzés is széles skálán mozog: az „eszményi” hangsúlyozva bizonyos abszolút vagy egyetemes – de legáltalában magasabb vagy alacsonyabb rendű – jelentéseket és értékeket felfedezésként tekinthet; összpontosíthat a „dokumentumokra”, ha fő célja az adott életmód megvilágítása; s végül megteheti, hogy az egyes jelentések és értékek tanulmányozásakor ne annyira összehasonlítsukra és

* „The Analysis of Culture”, in: *The Long Revolution*, Harmondsworth: Penguin, 1965, 57–70. o. – Pasztor Péter fordítása.

ezáltal rangsorolásukra törekedjék, hanem inkább változásuk formáit vizsgálva azoknak a "történyeknek" avagy "tendenciáknak" a felfedezésére helyezze a hangsúlyt, amelyekre támaszkodva jobban megérthető a társadalmi és kulturális fejlődés egésze.

Ugy vélem, mindhárom definíciónak van értéke. Mert nyilván nemcsak a művészetekben és a szellemi alkotásokban kell keresnünk a jelentéseket és értékeket, az emberi alkotótevékenység lenyomatát, hanem az intézményekben és a viselkedésformákban is. Ugyanakkor számos egykori társadalomról és saját társadalmunk korábbi időszakairól való ismereteink oly mértékben függenek az erőtőljes közlés képességét megőrző értelmi és képzelési alkotások összességétől, hogy mindenképpen indokolt – ha nem lehet is teljes – a kultúra rájuk támaszkodó leírása. Sőt jó okok szólnak amellett, hogy ha egyszerűen a felfogó leírás céljára már rendelkezésünkre áll a "társadalom" fogalma, akkor használjuk a "kultúra" fogalmát ebben a korlatozottabb értelemben. De az "eszményi" meghatározás-

összehasonlító elemzés után nehezen tudom elképzelni, hogy az emberi tökéletesedés folyamata egyet jelentsen a szokványos értelemben "abszolútumnak" mondott értékek felfedezésével. Jögsz az a kritika, hogy az "abszolút" értékek rendszert csupán valamilyen háttéranyag vagy társadalom értékeinek kiterjesztő általánosításai. Ha viszont nem az emberi tökéletesedés folyamatairól beszélünk – ami feltevélenz, hogy már ismerjük azt az eszményt, amelyhez közelelhettünk –, hanem emberi evolúcióról mint az emberi faj általános fejlődéséről, akkor a tények olyan csoportjára lehetünk figyelmesek, amelyeket

bizonyulak abban az értelemben, hogy ezután bármilyen helyzetben sajátíthják is el őket, lenyegesen fókuszálják az ember ama képességét, hogy gazdaságisa életét, szabályozza a társadalmi és urálja környeztet. Ezen elemeknek főképp akkor vagyunk tudatában, ha a technika, a győgyítás, a termelés vagy a kommunikáció formáit öltik, noha világos, hogy a tapasztalatok kreatív feldolgozásából kinövő, tisztán szellemi diszciplínáktól függenek

és több művészeti formakkal egyetemben – mind utat találak abba az általános hagyományba, amely megannyi változával és konfliktusával a közös növekedés irányát jelzi. Okkal nevezhetjük ezt a hagyományt általános emberi kultúrának – azzal a megszorítással, hogy csak a helyhez és időhöz kötöt rendszerek által kialakított konkrét társadalmakban

éleveníthet meg.

A kultúrátólom értelmenek és jelentésének sokféleségét nem szabad egyszerűen háttérnyak tartanunk, amely meghiúsít mindenféle rendezett és kizárólagos meghatározást, hiszen a valóságos tapasztalati elemeknek megfélelő, valódi bizonyultságról árulkodik. Mindhárom definíció valami jelentősre utal; ha pedig ez így van, akkor érdemes odafigyelnünk a közöttük lévő viszonyokra. Ugy vélem, hogy a kultúra minden adekvát eleméletében szerepelnie kell annak a három tényterületnek, amelyeket e definíciók megneveznek; és megfordítva: tarthatatlan az – a három közül bármelyik típusba tartozó – definíció, amelyik nem utal a másik kettőre. Szerintem elfogadhatatlan, ha az "eszményi" meghatározás megpróbálja levalasztani az általa leirt folyamatot a konkrét, részletekbe menő társadalmi megfestésülséséről és megformáltságáról – mintha az ember eszményi fejlődése elkülönülne, sőt szemben állna "állati természetével" és anyagi szükségletei

kielegítésével. Nem kevésbé elfogadhatatlan az a "dokumentáló" meghatározás, amely

esak az író és festő emlékekben lát értéket, és elhatározza őket az ember társadalmi életének egyéb vonatkozásaitól. Végül ugyancsak téves az a "társadalmi" definíció, amely vagy az általános folyamatot, vagy a művészeteket és a tudományi pusztia melléktermékeket, a valódi társadalmi értékek passzív tükröződésének tekinti. Bármily nehéznek tűnik is a gyakorlatban, arra kell törekednünk, hogy a folyamatot egészében szemléljük, és részletüneményeinket – ha nem is kifejezetten, de legalább végso soron – összekössük a folyamat valóságos és összetett szerkezetével.

Ebbe szemléletésére végül az elemző módszer egyik példáját. Az adott műalkotásról – mondjuk, Szophokész *Antigonát* – elemezhetjük az eszmények és bizonyos abszolút értékek felfedezése szempontjából vagy pedig dokumentumként, mint bizonyos értékeknek bizonyos művészi eszközökkel való közlését. Mindkét elemzés sokat nyújt: az első a holtak tiszteltének abszolút értékét hangsúlyozza, a második pedig azt emeli ki, hogyan fejez ki a kórus és a kettős *kómosz* sajátos drámai formája alapvető emberi feszültségeket, s felhívja a figyelmét a verses közlés különös erejére. Világos, hogy egyik elemzés sem teljes. A drámaiban a tisztelt abszolút értéket a sajátos rokonsági rendszer és a vele járó hagyományos kötelemek korlátozzák – Antigone nem tenne meg egy férjét, amit megtesz egy testvérét. A drámai formától, az időmértékes versről is elmondható, hogy nemcsak sok ember munkájára, az egész művészeti hagyományra támaszkodik, hanem azok a társadalmi formák is alakítottak, amelyek között a dráma hagyománya kifejeződik. Elfogadhatjuk eredeti elemzésünk ilyen értelmű bővítését, de azt már nem, hogy a tisztelt értékek, a drámai formának és a sajátos verselésnek – a bővítések miatt – csak az általunk azonosított kontextusban van értelme. A tisztelt ilyen nagy hatása példákra támaszkodó megartulása az eredeti összefüggésen túlönve az emberi tudat általános növekedésének részévé válik. A drámai forma is kilep a kontextusból, és egészen más társadalmakban is egy fontos és általános drámai hagyományba illeszkedik. Maga a darab, ez az egyedi közlés is tüli a formába öntést befolyásoló társadalmat és vallást. Ugyalkotható, hogy közvetlenül szóljon mindig más, egykor még csak el sem képzelt közönséghez. Ezért nem sikerülhet kivonni sem az eszményi értéket, sem a dokumentumot, ráadásul értelmezésüket sem tudjuk csupán az egyedi kultúra helyi összefüggésére korlátozni. Ha a tényleges elemzés során valóságos viszonyokat vizsgálunk, mindig elvárjuk arra a pontra, ahol azt vesszük észre, hogy az egyedi példában az általános szerkezet vizsgáljuk, amelyből egytlen elem sem szakítható ki, egyik sem választható el a többitől. Ha hiba volt azt gondolni, hogy az értékek és műalkotások tekintet nélkül arra a társadalomra, amelyben kifejeződtek, megfelelően tanulmányozhatók, ugyanolyan hiba azt feltételezni, hogy a társadalmi magyarázat a döntő, vagy hogy az értékek és a művek pusztia melléktermékek. Milyen rébrebredünk, hogy a műveket és értéket milyen mélyrehatóan alakítják kifejezősük körülmenyei, hozzászokunk, hogy a bevett módon feltegyük a kérdést: mi a viszonya ennek a művészetnek ehhez a társadalomhoz? Csakhogy a kérdésben szereplő társadalom "harmis egész". Ha ugyanis a művészet része a társadalomnak, akkor nincs rajta semmi valami megfogható egész, amelynek elsőllégségét kérdésünk formájával elismerjük. Van művészet mint tevékenység, és vele együtt van tevékenység, kereskedelem, politika és családfevénartás is. A megfelelő vizsgálódás az aktív viszonyokat tanulmányozza, s minden tevékenységet az emberi örök egyedi és egyidejű formájának tekinti. Bármiely tevékenységet vesszük szemügyre, azt látjuk, hogy más-más, az egész szerkezetű termékeknek megfelelő módon a többi is tükröződik benne. Már maga a tény, hogy valamely tevékenység célja szolgáló tevékenységet el tudunk határozni, arra utal, hogy nélküle

határozás, amely
vagy szükségletei
ember eszményi
nként, részletekbe
ha az "eszményi"
tik típusba tartozó
ket e definíciók
a minden adekvát
n, akkor érdemes
olultságról árulko-
olagos meghatáro-
zabád egyszerűen
et társadalomkában
al a megszorítással,
kedes irányát jelzi.
az általános hagyo-
etikai feltevésekkel
olmáktól függenek.
noha világos, hogy
yunk tudatában, ha
életet, szabályozza
sajátjók is el öket,
óban egyetemesség
börökség és bizonyos
adalmak és az egyes
elmések, amelyeket
mint az emberi faj
már ismerjük azt az
Ha viszont nem az
nt csupán valamely
mondott értékek
mbert ököletesedés
er. Megannyi ismert
ényi" meghatározás-
a, akkor használjuk a
hogy ha egyszer az
ha nem lehet is teljes
éget megörzö értelmi
korábbi időszakaitól
eltekformákban is,
értékek, az emberi
mcsak a művészetek-
egésze.
hangsúly, amelyekre
ati vizsgálva azoknak

azon a helyen és abban az időben nem valószínű volt volna meg az emberi szerveződés egésze. A művészet, amely nyilvánvalóan kapcsolódik a többi tevékenységhez, például tekinthetőnek úgy, mint a szerveződés azon elemeinek kifejezője, amelyeket az adott szerveződésen belül csak így lehetett kifejezni. Vagyis nem a művészetet kell összefüggésbe hozni a társadalommal, hanem úgy kell vizsgálnunk az összes tevékenységet és kölcsönviszonyaikat, hogy egyetlen kiválasztott tevékenységnek se tulajdonítsunk elsőbbséget. Még ha azt találhatnánk – miként gyakran megcsik –, hogy egy bizonyos tevékenység gyökereiben megvalósult az egész szerveződés, akkor sem jelenthetjük ki, hogy az összes többi vele kell összefüggésbe hoznunk; hanem csak azt vizsgálhatjuk meg, hogy a változó szerveződésen belül hogyan s milyen hatások érték a tevékenységeket és kölcsönviszonyaikat. Ráadásul az egyes tevékenységek változó, olykor egymással is ellentétes célokat szolgálnak, emellett pedig az a változás, amelyet meg kívánunk állapítani, állgha nevezhető egyszerűnek: a szivós fenntartás, az igazodás, az öntudatlan átvétel, a tevőleges ellenállás, a szembe forduló igyekvészet elemi rendszert mind megtalálhatók az egyes tevékenységekben és a szerveződés egészében is.

A „dokumentum” értelmében vett kultúra elemzése azért nagyon fontos, mert konkrét bizonyítékokkal szolgál ama szerveződés egészéről, amelyben a kultúra megnyilvánult. Nem mondhatjuk azt, hogy már jól ismerjük valamely társadalom egy bizonyos formáját vagy korszakát, és most megnézzük, hogyan függ össze vele a művészet vagy az elmélet, mert az utóbbiak ismerete nélkül nem mondhatjuk el magunkról, hogy ismerjük a szóban forgó társadalmat. Módszerben kétségbeesés van szó, amelyet itt csak azért említek, mert a történetiás jórészt arra a feltételre támaszkodik, hogy a társadalom alapja, politikai, gazdasági és „társadalmi” berendezkedése jeleníti a tények lényegét magval, amit csak mellekes illusztráció vagy „korreláció” gyanánt kísér a művészet és az elmélet bemutatása. Szépen a visszajárat fordítja ezt az eljárást az irrodalom, a művészet, a tudomány és a filozófia története, amikor leírja a történetek öntörténeti fejlődését, majd kiegészíti az úgynevezett „háttér” (ami az általános történelemben a lényegi mag) vázlatával. Bármiely tárgyról szólnunk, bevezetésekképp nyilván ki kell emelni bizonyos tevékenységeket, és teljességgel indokolt lehet egy ideig önmagában követni nyomon egy-egy fejlődési vonalat. De valamely kultúra történetét csak úgy írhatjuk meg, ha a részsmunkálatokból szép lassan építkezve rekonstruáljuk az aktív viszonyokat, és valóban egyetlen süllyel szerepeltejük valamennyi tevékenységet. A kultúra története nem pusztán a részterületek történetének összege, mert mindenképp a közük lévő kapcsolatok, az egész szerveződésnek különböző formái vizsgálja. A kultúra elméletét ezért úgy határozom meg, mint az elemőd egészét alkotó elemek közti viszonyok vizsgálatát. A kultúra elemzése pedig arra vállalkozik, hogy feltárja a viszonyok összességét alkotó szerveződés természetét. Ebben az összefüggésben az egyes művek vagy intézmények elemzése szerveződésük lényegi formájának, valamint azoknak a viszonyoknak az elemzését jelenti, amelyekben e művek vagy intézmények az egész szerveződés részét képezik. Az elemzés egyik kulcsszava a mintázat: az igazán használatos kulturális elemzés valójában a mintázatok közti viszonyokkal foglalkozik, amelyek váraklan megfélemléseket és azonososságokat, máskor viszont meglegpő kapcsolathányt mutatnak a mindaddig önmagukban szemlélt tevékenységek között.

Igazán tartalmas ismeretünk az általános szerveződésről csak saját korunkra és házárkelemre lehet. Sokat meg tudhatunk más korokról és más helyekről, de vannak olyan elemek, amelyek számunkra már mindörökké visszahozhatatlanok. Még amit felszínre

hozunk, az is menthetetlenül elvont. Ennek döntő jelentősége van. Kifüggeszesdett elemnek kerülnek elbénk, holott a maga korában mind az eleven tapasztalás közegében feloldva, az összetett egész elválaszthatatlan részszékként volt jelen. A múlt bármely korszakának tanulmányozásában éppen ezt a legnehezebb megragadni: az adott helyen és időben zajló élet átérzett minőségét; azt, ahogyan a különös tevékenységek egy-egy gondolkodás- és életmóddá álltak össze. Valameddig eljutunk az akkori élet szerveződésének körvonalá- zásában. Még azt is feltárhatjuk, amit Fromm „társadalmi karakternek” és Benedict „kultu- rális mintázatnak” nevezett. A társadalmi karakter – a viselkedés és a beállítódások értékeit rendszerre – eszmény is, sajátos mód is, amelyre az adott kultúra formálisan és informálisan egyaránt megtart. A „kulturális mintázatot” viszont az érdekek és tevékenységek megvá- lasztásából létrejövő alakzatok és annak különös értéke alkotja, ami jellegzetes szerveződései, egy bizonyos „életmódot” hoz létre. De ha sikerül is feltárunk öket, ezek is általában elvont jellegűek. Viszont talán ráérünk egy további közös elemre, amely se nem karakter, se nem mintázat, hanem mintegy e jelenségek egykori elményszerű tapasztalata. Ennek orási jelentősége lehet, és azt hiszem, hogy leginkább az adott korszak művészetében kerülhetünk vele tudatosan érintkezésbe. Előfordul, hogy miután az egyedi változatokat is megengedő mintázatokat egybevetettük a korszak külső jellemzőivel, még mindig van valami közös, amitől nehéz megmondanunk, micsoda. Ez nyomban belátható, amint elképzeljük a saját közös életmódunk hasonló elemzését. Mert van egy sajátos életerés, az élmény kifejezésre sem szoruló közönsége, amely athatja életmódunk valamennyi – külső szemléltő által is leírható – vonását, amitől azok sajátos és jellegzetes színezetet nyerne. Erre általában akkor figyelünk fel, ha feltörek a „soha nem ugyanazt a nyelvet beszélő” nemzedékek közti ellentét, ha egy kivétel a mi közönségünk életét írja le, vagy ha azokra a kis különbségekre figyelünk a beszéd és a viselkedés stílusában, amelyek azokon a tapasztalunk, akik megannyitak a mi szokásainkat, de nem bennük nőnek fel. Minden formális leírás túl durva ahhoz, hogy kifejezze a sajátos homi stílusnak ezt a mégiscsak határozott sejtelmét. S ha a számnakra ismerős életmóddal ez a helyzet, még inkább így áll a dolog, ha mi kerülünk a látogató, az etanumi igyekvő, a másik nemzedékhez tartozó vendég helyzetébe: mápedig ebből a helyzetből tanulmányozzuk a múlt bármely időszakát. Noha közhelyesen hangzik, e jellegzetesség ténye nem közhely és nem mellékes, hiszen éppenséggel központi jelentőségtűnek érezzük.

Leírására az *érzések struktúrája* fogalmat javaslom: a „struktúra” szó szilárd és megha- rózott jellegét sugallja, noha tevékenységünk legfőmódban és legmegfoghatóbbab- bban hat. Bizonyos értelemben az érzések struktúrája alkotja – az általános szervező- dés valamennyi elemének különös, eleven eredőjeként – egy-egy korszak kultúráját. S ebben a tekintetben válik különlegesen fontosá valamely korszak művészeté, beleértve az októberes jellegzetes megközelítésmódját és hangvételét is. Mert ha valahol, még leginkább itt fejeződhet ki ez a jellegzetesség; nem mindig tudatosan, hanem egyszerűen azáltal, hogy egyedül ezen a területen maradtak fenn a megnyilatkozókat tülelő közlések, amelyek természetesen még továbbra is támaszkodtak a kommunikációt lehetővé tevő valóságos, eleven érzések mélyességére. Nem gondolom, hogy az érzéseknék ez a struk- túrája inkább megvolt a közönség minden egyes tagjában, mint a társadalmi karakter, de nagyon is mélyen beágyazott és széles körben elterjedt kellett hogy legyen minden közönségben, mert nélküle kommunikáció sem lehetett volna. A legértékesebb az, hogy nem tűnik semmilyen formális értelemben sem tanult készségnek. Az egyik nemzedék több-kevesebb sikerrel beénevelheti utódaiba a társadalmi karaktert és az általános

szerveződés
 mez, példái
 llet az adott
 szszetűgges-
 nyiséget és
 unk elsőbb-
 vékenység
 ti, hogy az
 meg, hogy
 ségeket és
 ymassal is
 allapítani,
 lan átvétel,
 gyalálhatók
 ert konkrét
 nyilvánítt
 s formáját
 z elmélet,
 k a szóban
 ek, mert a
 politikai,
 amit csak
 unntatása.
 a filozófia
 ynevezett
 tárgyról
 fűsséggel
 malat. De
 ép lassan
 peltetjük
 éneknék
 pdésének
 elemőd
 illakozik,
 valamin
 ények az
 használ-
 átalános
 varalan
 arnak a
 házak-
 k olyan
 elszíne

kulturális mintázat, de az új nemzedék érzéseinek szerkezete már más lesz, ezt pedig láthatólag nem „valahonnan máshonnan” kapja. Mert itt egészen világosan kiteszlik, hogy a szerveződés változása az élő szervezetben megy végbe: az új nemzedék a maga módján reagál a megörökölt egyedi világra, továbbbővítő számos, jól kivehetően folytonos szál, újatermelt a szerveződés megannyi külön-külön leírható vonatközvetítését, s mégis valamennyire egészen másnak éri életét egészet, amelyre az érzések egy új struktúrájának kiállításával ad kreatív választ.

Ha a struktúra hordozói már nem élnek, ez az életfontosságú elem legjobban – a költeményektől kezdve az épületeken át az öltözködési divatokig terjedő – dokumentált kultúra segítségével közelíthető meg. Ebből fakad a dokumentumként felfogott kultúra jelentősége. Ez nem jelenti a dokumentumok autonómiáját, hanem csak annyit, hogy mint már mondtam – valamely tevékenység jelenlétét az egész szerveződés összefüggésében kell keresnünk, amely több, mint különvált résznek összessége. Mindig azt a tényleges életet keressük, amelyet számunkra a szerveződés egésze kifejez. A dokumentálható kultúra jelentősége abban áll, hogy minden más beszállásos tanúja. Ha viszont ki számunkra ezt az életet akkor, amikor már nem maradt más beszállásos tanúja. Ha viszont meggondoljuk, milyen természetű az érzések struktúrája, hogy még a vele közvetlen érintkezésbe kerülő emberek sem érik teljesén, noha bőséges anyag áll rendelkezésükre – többek közi a kortárs művészet is –, akkor nem hihetjük, hogy van olyan út, amelyen valaha is túljuthatunk a közéleti próbálkozásokon.

Még a legátlagosabb megfigyelésnek is meg kell különböznie a kultúra három szintjét. Az első az adott helyen és korban átélt kultúra, amely csak az akkor és ott élőknek nyílt meg teljesen. A második a művészetektől kezdve egészen a mindennapi tényekig a tárgyban megörökölt kultúra: azaz valamely korozás kultúrája. S végül a harmadik, az átélt kultúra és az elmúlt korok kultúráját összekötő tényező, a szelektív tradíció kultúrája.

Ha egy korozás kultúrája már nem él, de fennmarad – jóllehet szűkebb értelemben – az emlékekben, akkor alapos tanulmányok tárgyává tehető, amíg azt nem érezzük, hogy kellően világos képet alkothatunk kulturális munkájáról, társadalmi karakteréről, tevékenységének és értékeinek általános mintázatáról, s részben még érzései struktúrájáról is. Csak hogy az, mi marad meg egy korozásból, nem rajta múlik, hanem a későbbiekben, amelyek fokozatosan megteremtik hagyományát. Egy-egy korozás emlékeinek még a szaktörténet is csak egy töredékét ismerik. Bizton mondhatjuk, például, hogy a 19. századi regényt igazán senki sem ismeri; senki sem olvasta, de nem is olvashatta el mindet az önálló kötetektől a filières füzeteiben megjelenített sorozatokig. Az igazi szaktörténet talán ismer néhány század, a közönséges kutató valamelyest kevesebbet, a művelti olvasó pedig még ennél is kevesebbet: mégis mindannyiunknak elég világos fogalma van a múlt századi regényről. Kíméletlen rosálás folyik, éspedig minden tevékenységi területen. Persze egyetlen 19. századi olvasó sem olvasta valamennyi regényt; a társadalom egyetlen tagja sem ismert többet a tények egy megszürt csoportjánál. Viszont a kor minden embere birtokában volt annak, amire, mint mondtam, egyetlen később érkező sem tehet szert: annak az életérzésnek, amellyel a regények íródtak, és amelyet a magunk valógatásait elvégezve most megközelíteni próbálunk. Elméletileg a korozás megörökölt emlékeiben, gyakorlatilag ezeket az emlékeket magába olvaszta a szelektív tradíció – de mindkettőt

mas, mint az átélt kultúra. Nagyon fontos, hogy megértjük a szelektív tradíció működését. Bizonyos értelemben a rosálás már az adott korozásban megkezdődött: a tevékenységek összességéből csak

bizonyos dolgokat értékelnek és hangsúlyoznak. Ez a szelekció általában a korszak szerveződéseknek egészet tükrözi, amiből még nem következik, hogy a későbbi korok is elfogadják ezt az értékelést s ezeket a hangsúlyokat. Mindenzi igazán világosan lájuk a múlt korszakainál, de a magunkéra nézve sohasem hisszük el. Vegyük például az előző évtized regényeit. Senki nem olvasta el az ötvenes évek összes angol regényét, ha a leggyorsabbban olvasó napi húsz órát áldozna rájuk, akkor sem tudná valamennyit végigolvasni. Az azonban elég világosan kitűnik, hogy mind a sajtó, mind az oktatás megállapította a korszak regényirodalmának általános jellemzőit, s nagyjából egyetért abban is, mi kerüljön föl a legjobb és legfontosabb műveinek listájára. Ha a listán, mondjuk, harminc cím szerepel (ami már eléggé kiméltelen rostálást igényel), akkor ötven év múltán az 1950-es évek kudarója feltehetően mindet ismeri majd, az átlagos olvasó viszont már csak ötöt vagy hatot. Csakhogy az is biztos, hogy az ötvenes évek elmúltával újabb rostálás kezdődik. Kevesebb lesz a számon tartott mű, s eközben az egykori értékelések is változnak, meghozza némely esetben drasztikusán. Ötven év eltelével többé-kevésbé allandósulnak az értékelések, bár azt mondandó, hogy száunkra fontos elemeket ellanyagolnak. Amúgy öregesen – és sebezhetően – mondogatnánk: Nem érem, hogy ezek a mai a fiatalok miért nem olvassák már X-et. S még határozottabban: Nem is így történt, ez csak a ti verziótok. Minthogy minden korszakban legalább három nemzedék él együtt, örökök ilyen példaképekké válnak, amit csak bonyolít, hogy egyikünk sem marad egy helyben, még legjelentősebb életszakaszunkban sem: számos módosítás miatt tiltakozunk sem volna szabad; el kellene fogadnunk vagy észre sem kellene vennünk a sok kihagyást, torzítást és átírást. S amikor már nem maradt élő tanú, újabb változás megy végbe. A kultúra, amely hozzájuk vezetett, nemcsak válogatott dokumentumokká csiszolódik, de ebből az egyszerűsödött formában részint az emberi fejlődés általános menetéhez való (elkerülhetetlenül igen csekély) hozzáfutásunkat jelent, részint a történeti rekonstrukció anyagát, részint pedig a mi elmítésünket – a múlt egyik szakaszának elnevezését és elhelyezését. A szelektív tradíció tehát az egyik szinten általános emberi kultúrát teremt, egy másikon létrehozza valamely társadalom történelmét, s a harmadik – a legnehezebben elfogadható és megítélhető – szinten az egykor eleven kultúra jó részének elutasításához vezet.

Adott társadalmon belül a rostálást számos különös érdek vezérli, többek közt az osztályérdek, a társadalom fejlődése, a történelmi változás folyamata is nagymértékben meghatározza a szelektív tradíció. Egy társadalom hagyományos kultúrája többnyire a *Wencheil* érdek- és értékszerzőknek felel meg, hiszen nem művek abszolút összessége, hanem a szakadaltalan rostálás és értelmezés eredménye. Elméletileg – s korlátozott mértékben gyakorlatilag is – azok az intézmények, amelyeknek a hagyomány megőrzése a főfeladata s nemcsak a kortárs érdekekhez igazodó szelekciójával foglalkozni. Rendkívül fontos ez a kötelesség, mert a szelektív tradíció története tele van fordulatokkal és irreflektedezésekkel, a korábban reménytelennek látott munkához való visszatérésekkel.

¹ Ilyesfajta érteket kért bennem – hamarabb, mint számíthattam rá – Perry Anderson nagyszerű cikke: "The Left in the Fifties", *New Left Review* 29. Saját szempontjából azonban elemzése igazságos és szültséges volt.

... lesz, ezt pedig
... a maga módján
... a kiértékeli, hogy
... a dokumentált
... fogott kultúra
... annyit, hogy –
... és összetűg-
... ssége. Mindig
... kítelez. A do-
... nebbül fejezi
... a. Ha viszont
... ele közvetlen
... delkezésükre
... ut, amelyen
... ltura három
... ott előknek
... i tényekig a
... armadik, az
... io kultúrája.
... telében –
... zzuk, hogy
... ről, leve-
... turtától is.
... sobbikén,
... nek meg a
... 19. századi
... et az önálló
... alan ismér
... pedig még
... t századi
... n. Persze
... eden tagja
... n embere
... het szer:
... fogatásat
... kéiben;
... indkétő

ami csak akkor lehetséges, ha léteznek olyan intézmények, amelyeknek az a dolguk, hogy az elmúlt korok kultúrájának nagy részét, ha nem is életben tartásuk, de legalább hozzáférhetővé tegyék. Természetes és elkerülhetetlen, hogy a szelektív tradíció kövesse a társadalmi fejlődés vonalakat, de mivel a fejlődés bizonyult és bizonyos, soha nem látható előre, hogy az elmúlt korok munkájából mi válik fontossá a jövő valamelyik pillanatában. Természetes nyomas nehezedik a tudományos intézményekre, hogy a társadalom fejlődésének irányához igazodjanak. Am egy bölcstársadalom, miközben elismeri ezt a szempontot, arra ösztönzi ezeket az intézményeket, hogy erőforrásaikból kellőképp jutassanak a megőrzés mindennapi munkájára, és ne törődjenek azzal a minden korban fontosnak megfogalmazott bírálat, amely szerint tevékenységük zömének nincs se jelentősége, se haszna. A társadalmi fejlődésnek gyakran gátjává válik, hogy a tudományos intézmények – önmaguk fenntartására törekedve – többnyire ellenállnak a változásnak. De a változások szükségessége, ha másképp nem, hat új intézményekben. De ha jól értelmezzük a szelektív tradíció folyamatait, és elég hosszú időszakon át vizsgáljuk ahhoz, hogy valóban értékeljük a történelmi változást és hullámmászt, akkor megtanuljuk becsülni a vele járó fenntartó tevékenységet is.

A kulturális tradíció a társadalom egészében és minden különös tevékenységében az ősök folytonos megvalósítását és újratulajdonosítását végzi el. Meghúzó bizonyos – esetleg egy évszázadon átívelő – vonalak, majd hirtelen, egy újabb fejlődési szakaszban, e vonalak kitörődnek vagy elhalványodnak, és megint újak tűnnek elő. A kortárs kultúra elemzéseben döntő jelentősége van a szelektív tradíció mindenkori állapotának, mert gyakran megőrték, hogy a tradíció valamilyen módosulása – mely új vonalakkal köti össze a jelen és a múltat, megszaki vagy átrajzol más vonalakat – valóban gyökeres *jelentésváltozást* képvisel. Hatalmosak vagyunk arra, hogy elfelejtjük: a kulturális hagyomány többnyire nemcsak valóság, de értelmezés is. Az elmúlt korok műveit tulajdon papaszatalunk szemüvegén át nézzük, és meg sem próbáljuk annak látni öket, amik eredetileg voltak. Ezen az elemzés nem sokat segíthet; nemigen helyezheti vissza kortába a művet, viszont a történelmi alternatívák felmutatásával tudatosíthatja az értelmezést; kapcsolatba hozhatja azokkal a mai értékekkel, amelyekre támaszkodnak; a mű tényleges mintázatait feltárva pedig választásaink valóságos természetével szembeállíthat bennünket. Egyes esetekben úgy találjuk, hogy az életem egy műve, mert valóban segített a kulturális fejlődés. Más esetekben megkiderül, hogy a saját szempontjainkhoz igazítva használjuk – és jobban használjuk –, mint ha átadjuk magunkat a „nagy bíró, az Idő” misztifikációjának. Ha az időre – egy absztrakcióra – hárítjuk saját döntéseink terheit, azzal saját tapasztalatunk egy központi elemét fogjuk el. Minél aktívabban hozható összefüggésbe minden kulturális alkotás akar a szerveződéssel, amelyben ma élünk vele, annál jobban kívánjuk, akár azzal a kortársi szerveződéssel, amelyben ma élünk vele, annál jobban kívánjuk, legyen szó a magunk által kultúrától vagy egy művelbeli korszaktól, vagy torkollik, legyen szó a szelektív tradíciótól, amely maga is társadalmi szerveződést jelent. S a maradandó eredmények felfedezése is ilyen általános elemzéshez vezet akkor, ha ezen a szinten nem emberi tökéletesedésnek (meghatározott értékek irányába haladó mozgásnak), hanem az ember általános evolúciójára elemének tekintjük, amelyet számtalan egyén és csoport hozzájárulása táplál. Ebben az értelemben aktívva lesz minden vizsgált elem, mert sok különböző szinten és valóságos viszonyokban mutatkozik meg. E viszonyok leírása során válik láthatóvá a valóságos kulturális folyamat.

RAYMOND WILLIAMS | KULTÚRA

A *culture* az angol nyelv igezán bonyolult szavának egyike. Részben azért, mert több európai nyelvben szövevényes történelmi fejlődésen ment át, de legfőképp azért, mert fontos fogalmakat jelöl több tudományágban, illetve több, egymással összeegyeztethetetlen eszmérendszerben is.

Közvetlen előzménye a latin *cultura*, amely a latin *colere* szóból származik. A *colere* igének igen sok jelentése van: lakik, művel, védelmez, vallásos tiszteltben részesít. A belőle képzett főnevek jelentése idővel elkülönült egymástól, noha esetenként maradtak átfedések. Így lett a „lakik” jelentésből a *colonus* (kolónia, gyarmat); a „vallásos tiszteltben részesít” jelentés pedig a *cultus* közvetítésével az angol *cult* (kultusz, istentisztelet, imádat) szóban örökött meg. A *cultura* fő jelentése a művelés, ápolás lett, miként Cicerónál a *cultura animi* kifejezésben, de belevegült a tisztelt és imádat járulékos közepkori jelentése is (a *culture* Caxtonnál imádatot jelent [1483]). A *cultura* francia alakja az ófrancia *coulture*, amely az óla specialis jelentésre tett szert, majd pedig a *culture*, amely azután a 15. század elején került át az angolba. Akkoriban elsődlegesen jelentése a mezőgazdaságra, a természeti növekedés gondozására vonatkozott.

A *culture* az angol nyelvben eleinte mindig folyamatos kifejező főnév volt; gondozás, főként növények és állatok gondozását jelentette. Az angol *collier* (ékevas) társzó egészen mas nyelvi fejlődés jár be: a latin *cultus* lett az angol *collier*, amelynek számos írásmódja létezett: *culier*, *colier*, *coulier*, *colier*, *colier*, sőt még a 17. század elején is előfordul a *culture* forma („hot burning cultures”, azaz izzó ékevasak Webster *Maffi herceg* c. dramájában). Ezen alapult a jelentésképződés következő fontos szakasza. A 16. század elejétől ugyanis a természeti növekedés gondozását metaforikusan kiterjesztették az emberi fejlődés folyamataira is, és a mezőgazdaság mellett ez volt a fő jelentése a 18–19. század fordulójáig. Így hasznáلتa Morus („to the culture and profit of their minds” – elméjük művelésére és hasznáلتára), Bacon („the culture and manurance of their minds” – elméjük művelése és táplálása, 1605); Hobbes („a culture of their minds” – elméjük művelése, 1651), Dr. Johnson („she neglected the culture of her understanding” – elhanyagolta értelme művelését, 1759). E fejlődés különböző pontjain két döntő változás következett be: a mértaióra egyrészi annyira közkeletűvé vált, hogy az emberi gondoskodás lett a szó közvetlen jelentése; másrészt ez a szó az egyedi folyamatok valamilyen általános folyamattá egyesített, elvont

1983. – Pásztor Péter fordítása.

* *Culture* címszó, in: *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, New York: Oxford University Press.